

УЛОГА И МЕСТО ТВРЂАВЕ ГОЛУБАЦ У ВОЈНОАДМИНИСТРАТИВНОМ СИСТЕМУ НА ЈУЖНОЈ ГРАНИЦИ УГАРСКЕ ТОКОМ XIV ВЕКА*

Од првог помена у сачуваним изворима (1335) до последње деценије XIV века, када је у годинама после Косовске битке доспела у руке Османлија, тврђава Голубац била је под влашћу Угарске. На основу података из угарске дипломатичке грађе, који су до сада већим делом били непознати нашој историографији, може се закључити да је током периода испуњеног српско-угарским сукобима, за владавине Стефана Душана (1331–1355) и Лајоша I Анжујског (1342–1382), дужност кастелана Голупца поверавана оданим присталицама угарског краља. Они су истовремено држали и положај жупана пограничне Крашовске жупаније на левој обали Дунава. Војноадминистративно прикључивање Голупца Крашовској жупанији и његово директно подређивање крашовском жупану омогућавало је несметано обезбеђивање тврђаве људским и материјалним ресурсима и повећавало ефикасност командовања у случају рата. Ово је било тим потребније што је Голубац био одсечен од своје непосредне околине, која се налазила под српском влашћу.

Кључне речи: Голубац, Браничево, Крашовска жупанија, Србија, Угарска, Дунав, XIV век, тврђава, кастелан, Поша од Сера.

Голубац спада у ретке српске средњовековне утврђене градове који су, стицајем историјских околности, остали добро очувани до данашњих дана, и чија је прошлост истовремено релативно добро документована историјским изворима. Разлог томе првенствено лежи у војничком значају који је ова погранична тврђава имала од почетка XIV до половине XVI века. Наиме, подигнут на стени изнад десне обале Дунава пред улазом у Ђердапску клисуру, Голубац је контролисао један од главних прелаза преко реке, који је повезивао Србију са Угарском

---

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): љолишчки, џривердни, друшћивени и џравни џроцеси* (бр. 177029), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и Влашком. Захваљујући томе, Голубац је био на мети моћних сила у Подунављу, Угара и Турака, па се током наведеног периода знатно дуже налазио под туђинском него под српском влашћу. Та околност и честе борбе око Голупца условиле су настанак бројних и опстанак неких, махом страних извора који говоре о овој тврђави поетичног имена. С друге стране, промена војног значаја голубачке тврђаве током векова који су следили имала је позитивне последице по њен физички опстанак: брижљиво одржавана све док се половином XVI века није нашла у дубокој позадини Османског царства, избегла је да буде преправљена и осавремењена када се у XVIII веку граница два царства поново нашла на Дунаву.¹

Разумљиво је зато да је историја Голупца занимала бројне истраживаче од XIX века до наших дана, а свакако посебно треба поменути студију *Голубац у средњем веку* покојног академика Симе Ћирковића, објављену 1968. године.² Иако невелик по обиму, овај приказ средњовековне прошлости Голупца, настао на основу пажљиве анализе бројних и разноликих извора, незаобилазан је и релевантан и данас, скоро пола столећа након што је написан. Сазнања о средњовековном Голупцу су потом значајно допуњена захваљујући подацима које пружају османски извори, првенствено пописни дефтери и кануни из друге половине XV и прве половине XVI века, дакле, из периода када се Голубац налазио под турском влашћу. То се, пре свега, односи на податке о саставу и бројности војне посаде, али и о насељу које се развило уз тврђаву, његовом становништву и привредној делатности.³

Од првог помена у сачуваним изворима средином четврте деценије XIV столећа до последње деценије истог века, када је у годинама после Косовске битке доспела у руке Османлија, тврђава Голубац била је под влашћу Угарске.⁴ Међутим, због веома оскудне изворне грађе

¹ О голубачкој тврђави в. А. Дероко, *Град Голубац*, Старинар НС II, Београд, 1951, стр. 139–149; Н. Катанић, *Фазе изградње Голубачког града*, Саопштења XIX, Београд, 1987, стр. 181–197; Г. Марјановић-Вујовић, *Голубац, средњовековни град*, Старинар XXXIII–XXXIV, Београд, 1982–1983, стр. 65–69; Г. Симић, *Голубачки град*, Старинар XXXIII–XXXIV, Београд, 1982–1983, стр. 71–86; иста, *Палаћа Голубачког града*, Саопштења XXII–XXIII, Београд, 1990–1991, стр. 77–101.

² С. Ћирковић, *Голубац у средњем веку*, Пожаревац, 1968, где је наведена и ранија литература.

³ О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији (1459–1683)*, Београд, 1974, стр. 119–122; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку. Историјско-географска студија*, Пожаревац, 2007, стр. 79–81. Осим у наведеним радовима, приказ историје Голупца до краја XV века са списком извора и литературе може се наћи и под одредницом А. Крстића, *Голубац*, у: Лексикону градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима, ред. С. Мишић, Београд, 2010, стр. 83–87.

⁴ С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 7–11.

тај период голубачке историје остао је у приличној мери у тами. Тако до сада није било ни покушаја да се утврде положај и улога које је ова тврђава на Дунаву имала у војноадминистративном систему на јужној граници Угарске у том периоду. Десетак штурих и узгредних података у угарској дипломатичкој грађи између 1335. и 1355. године, који су до сада већим делом били непознати нашој историографији, пружају информације о личностима голубачких заповедника из тог времена. На основу њих покушаћемо да одговоримо на задатак који смо себи поставили у наслову нашег саопштења.

Време и околности настанка голубачке тврђаве нису познате, а као што је већ речено, први пут се помиње у изворима 1335. године као тврђава под угарском влашћу.⁵ Которски бискуп је 1346. године настојао да поврати јурисдикцију над католичким парохијама у Мачви, Београду и Голупцу, које су биле под влашћу угарског краља, полажући притом право и на друге парохије у Србији и Босни. То би посредно указивало на то да су наведени градови у Подунављу и Посавини дошли под духовну управу которског бискупа у време српске власти у тим крајевима, односно током владавине краља Драгутина (1284–1316).⁶ Наредне деценије обележили су српско-угарски сукоби. Привредни успон и велики приходи од експлоатације злата и сребра у рудницима данашње Словачке и Трансилваније напунили су угарску краљевску благајну и омогућили Карлу I Роберту Анжујском (1301–1342) и његовом сину и наследнику Лајошу I (1342–1382) вођење ратоборне политике према суседима.⁷ Истовремено јачање српске државе, такође, у великој мери засновано на замаху рударства, довело је до тога да Анжујци у немањихким владарима имају достојне противнике. Хронологија и појединости српско-угарског ратовања у овом периоду још увек нису потпуно расветљени, па се догађаји различито дагују. Карло Роберт ратовао је са краљем Милутином око Мачве и Београда 1317, 1318. и 1319. године,⁸ а про-

⁵ I. Nagy, *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis III (1333–1339)*, Budapest, 1883, str. 401–402; С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 7; А. Веселиновић, *Североисточна Србија у средњем веку*, Историјски гласник 1–2, Београд, 1987, стр. 52–53; А. Крстић, *Голубац*, стр. 83.

⁶ А. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia (1198–1549) I*, Romae, 1863, str. 216; И. Божић, *О јурисдикцији которске дијецезе у средњовековној Србији*, Споменик САН 103, Београд, 1953, стр. 12; С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 8; А. Крстић, *Голубац*, стр. 83.

⁷ P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*, London – New York, 2001, str. 132–156, 163–167; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд, 2002, стр. 92–119.

⁸ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд, 1967, стр. 70–71, 359–360; С. Ћирковић, *Београд под краљем Душаном?*, Зборник Историјског музеја Србије 17–18, Београд, 1981, стр. 39, 40–42; P. Engel, *Az ország újregzesítése, I. Károly küzdelmei az oligarhák ellen (1310–1323)*, Szazadok 122/1–2, Budapest, 1988, str. 115, 127,

тив српских краљева Стефана Дечанског и Стефана Душана војевао је 1329. и 1334/35. године. Изгледа да је за време овог последњег рата краљ Душан привремено освојио Београд, а угарски краљ трајно заузео Голубац.⁹ Карло Роберт је са краљем Душаном војевао и последњих година своје владавине. Према сведочењима Јована Кикилског, биографа Карловог наследника, Лајош I је током своје владавине највише војних похода предузео против Срба и Молдаваца.¹⁰ Нажалост, о времену, току и резултатима тих кампања још увек се недовољно зна. Ипак, може се закључити да су ратни походи које је водио против Србије током владавине Стефана Душана (изгледа 1343, потом 1354. године) остали без већих резултата.¹¹

Уколико је тачно датовање угарског освајања Голупца у 1334/35. годину, што се може наћи и у релевантној мађарској историографској литератури,¹² онда би први угарски кастелан Голупца био Никола, син Павла Банкфија. Њему је 8. августа 1335. године одложено рочиште у једној парници пред славонским баном Микчом јер се налази и борава „in quodam castro regio Grolombok nominato in confinibus regni Servie constituto”.¹³ У октобру 1340. године на положају заповедника голубачке тврђаве био је жупан Крашовске жупаније Поша од Сера.¹⁴

134–142, нар. 123, 162; Đ. Hardi, *Drugeti: povest o usponu i padu porodice prtilaca anžujskih kraljeva*, Novi Sad, 2012, str. 128–130.

⁹ С. Ћирковић, *Београд*, стр. 44–45; Р. Engel, *The Realm*, стр. 134–135.

¹⁰ J. G. von Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I*, Vindobonae, 1746, str. 193.

¹¹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, стр. 74–76; *Историја српског народа (= ИСН) I*, Београд, 1981, стр. 515, 555 (Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, Р. Михаљчић); С. Ћирковић, *О једној српско-угарској алијанси*, Зборник радова Византолошког института 44, Београд, 2007, стр. 414–417; Р. Engel, *The Realm*, стр. 164; П. Рокаи, *Историја Мађара*, стр. 114; С. Божанић, *Прилог истраживању проблема српско-угарске границе почетком 14. века*, у: Српско-мађарски односи кроз историју, Нови Сад, 2007, стр. 58–61; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, у: Банат кроз векове. Слојеви култура Баната, ур. М. Матицки, В. Јовић, Београд, 2010, стр. 74.

¹² Р. Engel, *Magyarország világi archontológiája (1301–1457) I*, Budapest, 1996, str. 314; isti, *The Realm*, стр. 134–135.

¹³ У питању је био спор између Николе Банкфија и Стефана, сина Фаркаша, и његове браће око одређивања међа дела поседа *Peturkegoricha* код Копривнице, о чему је славонски бан Микч 29. августа 1337. године у Загребу донео пресуду у корист Фаркашевих синова, I. Nagy, *Anjoukori okmánytár III*, стр. 401–402; Т. Smičklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije X (1332–1342)*, Zagreb, 1912, str. 353–354; Gy. Kristó, F. Makk, *Anjou-kori oklevéltár XIX (1335)*, Budapest–Szeged, 2004, str. 219, br. 484; С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 7, 28, нар. 1.

¹⁴ Један службеник магистра Поше, крашовског жупана и голубачког кастелана, протестовао је у име свог господара пред Босанским каптолом 25. октобра 1340. године, забрањујући Пошиним сродницима „in secunda linea generacionis” отуђење или давање у залог заједничког поседа *Erdeuzad* у западном Срему, I. Tóth, *A boszniai kápta-*

Он је изгледа непрекидно био кастелан Голупца следећих шест година, будући да се у неколико докумената из 1342,¹⁵ 1344. и фебруара 1346. године бележи са том и са функцијом крашовског жупана.¹⁶ Поменуће исправе, као ни друге у којима се помињу његови наследници на положају голубачког заповедника, не пружају никакве друге податке везане за сâм Голубац. Наиме, као што се види из њихових садржаја које доносимо у напоменама, ради се о различитим случајевима и парницама у којима су Поша од Сера и потоњи голубачки кастелани били тужиоци или тужени, улагали жалбе пред различитим инстанцама због отуђења неких поседа на које су полагали право, склапали споразуме о измирењу дугова или поравнању штете с другим лицима, тражили и добијали од владара поседе, омеђавали имања, извршавали поједине краљеве налоге везане за заштиту поседовних права других племића итд.

Поред тога што је одане присталице награђивао поклањањем баштинских поседа, краљ Карло Роберт давао им је на управу и уживање, као *honor*, разне функције са одговарајућим имањима. Већину жупанија држали су на тај начин угарски барони, а кастелани краљевских градова постали су језгро новоформиране анжујске аристократије.¹⁷ У пограничним крајевима свим важнијим тврђавама управљали су краљеви кастелани. Поша Сери био је један од најзначајнијих краљевих људи на подунавској граници: он је 1325. године био жупан Тамишке, Крашовске, а изгледа и Ковинске жупаније – све три на подручју данашњег Баната, а од тог времена, па наредне три деценије, као *honor* је држао краљевске градове Шебеш, Илидију, Харам, а једно време и Ершомљо (тј. Вршац) и Голубац.¹⁸

lan hiteleshelyi oklevelei 1353-ig. Kézirat, Szeged, 1997, str. 47; F. Piti, *Anjou-kori oklevéltár XXIV (1340)*, Budapest–Szeged, 2000, str. 278, br. 614.

¹⁵ P. Engel, *Archontológia I*, str. 314. Документ ми није био доступан.

¹⁶ Тако је 18. октобра 1344. године острогонски судија Гелетус својом исправом издатом у Вишеграду потврдио крашовском жупану и голубачком кастелану Поши од Сера да је његов син магистар Балаж пет дана раније измирио дуг једном грађанину Острогона: Мађарски национални архив у Будимпешти (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), серија Diplomataikai levéltár (= DL) 91355. Балаж је 6. фебруара 1346. године протествовао пред Арадским каптолом због споразума о мирном решавању спора поводом пустошења поседа *Zevdy* у Арадској жупанији, који су склопили његов отац магистар Поша, крашовски жупан и кастелан Голупца, и Пошина браћа, изумимајући себе из тог договора: DL 91366.

¹⁷ P. Engel, *The Realm*, str. 140–153; П. Рокаи, *Историја Мађара*, стр. 102–104.

¹⁸ О Поши од Сера в. P. Engel, *Archontológia I*, str. 139, 142–143, 202, 309, 314, 324, 331–332, 407; II, 23; L. Boldea, *Political Mechanisms at the Southern Frontiers of the Hungarian Kingdom in the Fourteenth Century. The Case of a Family of Officials from Caraş County*, *Transilvanian Review* 22/4, Cluj-Napoca, 2013, str. 146–152; ista, *O carieră politică în epoca angevină: Posa de Szer, comite de Caraş*, *Banatica* 24/II, Reşiţa, 2014, str. 233–261;

После Поше од Сера, пре средине 1347. године на месту заповедника Голупца нашла се још једна значајна личност – Тома Сечењи, тада нови ковински и крашовски жупан.¹⁹ Овај угарски барон је под Анжујцима остварио још блиставу каријеру: био је заповедник неколико краљевских тврђава, жупан више жупанија, једно време ердељски војвода и носилац врло високих достојанстава у државној хијерархији – магистра товарника и краљевског дворског судије (ово последње од 1349–1354).²⁰ Као његов поткастелан у Голупцу наредне, 1348. године помиње се Челнек (Чулнук) од Гаја, племић са поседима у јужном Банату.²¹

Тома Сечењи био је голубачки кастелан до јесени 1349. године, док се налазио на положају крашовског жупана, а место њега поменуте две дужности преузео је поново Поша од Сера,²² али сада заједно са својим сином Јованом.²³ Јован Пошафи се на дужности крашовског жупана и заповедника Голупца изгледа налазио кратко, око годину дана,

А. Крстић, *Вршац у средњем веку. I део: од раног средњег века до краја 14. столећа*, Историјски часопис LIX, Београд, 2010, стр. 89–90, 95–96.

¹⁹ Краљ Лајош I је 25. јуна 1347. године у Будиму одредио арбитра који треба да утврде међе између поседа *Jeneutelek*, чији је власник „Thomas, condam voyvoda Transsilvanus, nunc comes de Crasou et castellanus de Galambuch”, и поседа *Bachanad* у власништву краљевог нотара Стефана, F. Pesty, *Krassó vármegye története III. Oklevéltár*; Budapest, 1882, стр. 25–26; I. Nagy, *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis V (1347–1352)*, Budapest, 1887, стр. 97–98; F. Sebök, *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia XXXI (1347)*, Budapest–Szeged, 2007, стр. 315.

У раду С. Ђирковића, *Голубац*, стр. 8, поткрала се омашка, па је наведено да је кастелан Голупца Тома у то време био трансилвански војвода. Међутим, Тома Сечењи је био војвода Трансилваније од 1321. до 1342. године, P. Engel, *Archontológia I*, стр. 11. Ова омашка је потом понављана у литератури, А. Крстић, *Голубац*, стр. 83.

²⁰ P. Engel, *Archontológia I*, passim, II, стр. 222; isti, *The Realm*, стр. 133, 144, 152, 182, 214.

²¹ Јован, син Поше од Сера, и његова браћа забранили су синовима бана Андрије 6. новембра 1348. године пред жупанијским властима Крашовске жупаније отуђење поседа *Chatar* у истој жупанији, а вицекастелану Голупца *Culnuk*-у стицање тог поседа, DL 91393; L. Boldea, *O carieră*, стр. 257.

²² Поша од Сера је у својству крашовског жупана и кастелана Голупца 5. октобра 1350. године писао вицекастелану Шебеша Гргуру Казанију. Пошто му је извесни *Lupchyn*, звани још и војвода Јован, син Југе, показао привилегију краља Беле IV (1235–1270) и заштитна писма краља Лајоша I и његовог брата Стефана, херцега Славоније, Хрватске и Далмације, жупан Поша је наредио шебешком вицекастелану да поменутог војводу уведе у посед места *Tuis* у дистрикту Шебеш и да га штити од сваког узнемиравања, DL 91419; L. Boldea, *O carieră*, стр. 251.

²³ Власти Крашовске жупаније су својом исправом од 17. септембра 1349. године потврдиле договор о арбитражи у свим споровима и сукобима око поседа између крашовског жупана и голубачког кастелана магистра Јована, Пошиног сина, и властелина Николе Јанкија, DL 91401; L. Boldea, *O carieră*, стр. 244–245, 249.

до октобра 1350. године, или нешто дуже.²⁴ На положају крашовског жупана наследио га је брат Ладислав, који је, такође, био и голубачки кастелан. Није, међутим, сасвим јасно да ли је Ладислав Пошафи био кастелан Голупца заједно и истовремено са братом Стефаном, или се на тој дужности налазио непосредно пре или после свог брата. Наиме, Стефан Пошафи се као голубачки заповедник помиње у једном документу из новембра 1353. године,²⁵ а Ладислав у другој исправи, која се због оштећења не може прецизно датовати.²⁶ Смењивање чланова породице Поше од Сера на положају крашовских жупана и голубачких кастелана у кратком периоду може се, према једном скоро изнетом мишљењу, тумачити тиме што је Поша половином XIV stoleћа већ био у старосној доби од преко седамдесет година и на крају свог животног пута, па је посредством својих синова настојао да одржи контролу над Крашовском жупанијом и истовремено их, давањем званичних дужности, уздигне у круг краљевих достојанственика.²⁷ Последњи познати угарски кастелан Голупца из тог периода је Петар, син Бетлена из породице Иктари, који је у својству крашовског поджупана са племићким судијама те жупаније 23. новембра 1355. године издао исправу поводом поравнања у једној парници. Он је био фамилијар тадашњег северинског бана и крашовског и ковинског жупана Дионисија Лацкфија.²⁸

На основу наведених података може се закључити да је током периода испуњеног српско-угарским сукобима, за владавине Стефана Душана и Лајоша I Анжујског, дужност кастелана Голупца поверавана оданим присталицама угарског краља, које су истовремено држале и положај жупана пограничне Крашовске жупаније на левој обали

²⁴ Краљ Лајош I је 16. октобра 1350. године у Модени издао две повеље, којима је крашовском жупану и голубачком кастелану Јовану, сину Поше од Сера, и његовој браћи Ладиславу, Балажу, Стефану и Николи на њихову молбу даровао поседе у Крашовској жупанији: *Fark*, друго име *Cosmafola*, затим *Ooch* и *Week*, који су претходно припадали Козми од *Ooch*-а, али је он умро без наследника. Арадски каптол је 30. новембра исте године обавестио краља да је Пошине синове увео у посед Козмафалве, DL 91421, 91457, 93872.

²⁵ На молбу голубачког кастелана Стефана и његовог брата Балажа, синова Поше од Сера, краљ Лајош I је 22. новембра 1353. године у Будиму потврдио извештај Арадског каптола од 30. новембра 1350. године, поменут у претходној напомени, DL 91457; L. Boldea, *O carieră*, str. 245, 253.

²⁶ Краљ Лајош I Анжујски је на молбу кастелана Голупца Ладислава и брата му Балажа, њима и њиховој браћи Стефану и Николи преписао и потврдио своју донацију од 16. октобра 1350. године, која се односи на даривањеседа *Ooch* и *Week* у Крашовској жупанији, DL 93872.

²⁷ L. Boldea, *Political Mechanisms*, str. 148–149.

²⁸ F. Pesty, *Krassó vármegye története III*, str. 31; *A nagykálloi Kállay-család levéltára II (1351–1386)*, Budapest, 1943, str. 32, br. 1167; P. Engel, *Archontológia I*, str. 143, 314.

Дунава. Крашовска жупанија протезала се од реке Брзаве до Дунава, обухватајући слив реке Караш, по којој је и носила име. Територија жупаније је већим делом била на подручју планинског, данашњег румунског Баната, а мањим делом на простору равничарског, садашњег српског Баната (приближно општине Бела Црква, Вршац и Пландиште). На западу, дуж мочваре Иган (касније Алибунарске мочваре) и Делиблатске пешчаре граничила се са Ковинском, а на северу и истоку са пространим Тамишком жупанијом. Источну границу Крашовске према Тамишкој жупанији чиниле су Банатске планине.²⁹ Војноадминистративно прикључивање Голупца Крашовској жупанији и његово директно подређивање крашовском жупану омогућавало је несметано обезбеђивање тврђаве људским и материјалним ресурсима и повећавало ефикасност командовања у случају рата.

Ово је било тим потребније што је Голубац заправо био одсечен од своје непосредне околине, која се налазила под српском влашћу. Из времена Немањића, додуше, немамо података о насељима у суседству Голупца, па не можемо да утврдимо колико је било подручје у залеђу тврђаве које се налазило под угарском контролом. Да оно ипак није било велико, показују подаци из времена кнеза Лазара, који је даровао поседе својој задужбини манастиру Раваници, али и влашким манастирима Тисмени и Водици у непосредној околини Голупца.³⁰ Додуше, треба имати у виду да је кнез Лазар најкасније до 1373. године постао вазал угарског краља Лајоша I, те је тако дошао и до поседа на подручју жупа, односно дистриката у саставу угарске Мачванске бановине. Он је неке од тих поседа у залеђу тврђава Мачве и Битве, које су остале у рукама мачванског бана, даровао манастиру Раваници 1381. године.³¹

²⁹ D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*, Budapest, 1894, str. 93–113; B. Milleker, *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár, 1915, str. 46–147; G. Györfy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*, Budapest, 1987, str. 469–498; D. Teicu, *Mountainous Banat in the Middle Ages*, Cluj-Napoca, 2002, str. 182–189; A. Крстић, *Банат у средњем веку*, стр. 65–66.

³⁰ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: њексї, коменїари, снимци*, Београд, 2003, стр. 53–54, 93–94; А. Веселиновић, *Три њовеље из XV века за манасїише Тисмена и Водица*, Стари српски архив 8, Београд, 2009, стр. 187–188, 191–192, 196.

³¹ А. Младеновић, *нав. дело*, стр. 54, 94; М. Благојевић, *Насеља у Мачви и њиїања срїско-угарске границе*, у: Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево, 1994, стр. 81, 84–86; А. Веселиновић, *Држава срїских десїоїа*, Београд, 2006, стр. 105–106; С. Ћирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXXIV/1–4, Београд, 2008, стр. 14. Уп. Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска*, у: Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Крушевац, 2014, стр. 227–228, сматра да је кнез Лазар загосподарио овим областима без одобрења краља Лајоша. Ипак, тешко је претпоставити да би српски владар својој задужбини даривао поседе који се налазе на самој граници, уколико његово власништво над њима није било неспорно.

Та чињеница оставља могућност да је кнез Лазар на исти начин стекао поседе и на територији Голубачког дистрикта, односно да је територија на коју су Угри полагали право у околини Голупца заправо била већа него што се чини на основу података из повелења манастирима Раваница и Тисмени и Водици.³² Да ситуација у залеђу Голупца ипак није била битно другачија ни пре 1379. године, док се Браничево налазило под влашћу Растислалића, такође Лајошевих вазала,³³ сугерише податак из 1370. године. У једном документу од 12. маја те године међу осуђеним лицима са подручја Крашовске жупаније помињу се неки краљеви кметови Михаило и Буча „in villa Kuzegh residentem ad casttrum Galambuch pertinentem...”³⁴ Иако постоји село Кусиће на Пеку, јужно од Великог Градишта, које је посведочено у другој половини XV века,³⁵ чини се да је овде ипак у питању насеље Közeg (Kwzeg), које се налазило недалеко од Пожежене на левој, банатској обали Дунава. У том месту боравила је угарска војска у јуну 1437. године, пре него што се пребацила у Србију.³⁶ Седам година касније, краљ Владислав I Јагелонац доделио је „opidum desertum wolachiale Kewzegh appellatum in districtu de Haram” тројници влашких племића, да би је обновили и населили. Њихови наследници су држали варош до 1472. године, када су је предали у залог породици Доци.³⁷ Сматра се да се наведено

³² Тисмени и Водици припадала су, међу другима, села Поникве, Крушевица, Бикињ, Изворац и Барич, а Раваница Гудречи (сада Кудреш) и Житковица, која се налазе западно и југозападно од Голупца, на удаљености од 9 до 12 km (ваздушном линијом) од голубачке тврђаве, А. Веселиновић, *Три њовеље*, стр. 187–188, 191–192, 196; А. Младеновић, *нав. дело*, стр. 53–54, 93–94; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, стр. 100–113, и карта између стр. 96–97.

³³ М. Динић, *Браничево у средњем веку*, у: Српске земље у средњем веку, Београд, 1978, стр. 98–99; *ИСН II*, стр. 28, 41 (Р. Михаљчић); А. Веселиновић, *Североисточна Србија*, стр. 54–56. Детаљније о Растислалићима в. М. Динић, *Растислалићи. Прилог историји распадања Српског царства*, Зборник радова Византолошког института 2, Београд, 1953, стр. 139–144.

³⁴ F. Pesty, *Krassó vármegye története III*, стр. 97.

³⁵ М. Стојакović, *Браничевски тефтер*, Београд, 1987, стр. 205; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, стр. 109.

³⁶ Е. Fermentžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925. usque ad annum 1752*, Zagrabiae, 1892, стр. 142–143; М. Спремић, *Децѝоѝ Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, стр. 206–208.

³⁷ D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza II*, стр. 97; В. Milleker, *Délmagyarország középkori földrajza*, стр. 57, 106, 270; А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века)*, Зборник Матице српске за историју 73, Нови Сад, 2006, стр. 45–46. Краљ Јован Жигмунд је 1561. године свом канцелару Михаилу Чакију даровао поседе изумрле породице Бизереи, између осталих, и „integram possessionem Kewzegh in comitatu de Krasso”. Радило се о формалној даровници, будући да су те крајеве већ држали Турци, *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez II. Oklevelek 1500–1818*, Budapest, 1919, стр. 577–578.

насеље налазило на левој обали Дунава, у атару села Дивичи, западно од Пожежене и преко пута Великог Градишта, где постоји потес *Kuzalak*.³⁸ Има, међутим, и мишљења да је ово насеље идентично са селом Кусић југоисточно од Беле Цркве.³⁹ У сваком случају, изгледа да су се „пертиненције” тврђаве Голубац налазиле и на левој обали Дунава, што би посредно требало да указује на то како подручје под голубачком управом на десној обали реке није било довољно велико да би могло да обезбеди издржавање градске посаде.

Положај Голупца у угарском пограничном војном систему у XIV веку треба упоредити са другим тврђавама и дистриктима у северној Србији, који су се у то време налазили у поседу Угарске. У питању су Мачванска бановина и Београд. Први мачвански бан се помиње 1320. године, дакле, одмах након успешног ратног похода Карла Роберта против краља Милутина. Међутим, под влашћу Угарске је највероватније био само релативно узак простор земљишта у Посавини, ослоњен на утврђене градове Мачву, Битву и вероватно Дебрц. Житељи ове области су по свему судећи постали непосредни поданици угарског краља. Бановина је обухватала не само подручје на десној обали Саве, и њима припадајуће дистрикте, већ је мачванским бановима било подређено и више угарских жупанија, махом у јужним деловима земље (Сремска, Вуковска, Бодрошка, повремено и Бачка, Барањска, Толнанска и др.). Мачвански банови, који су резидирали у Сремској Митровици, били су тако и жупани наведених жупанија, чији су приходи коришћени за издржавање војске и утврђења на граници.⁴⁰ Тако је бановина постојала и функционисала и у време када су се њени делови јужно од Саве делимично или у целини налазили ван директне угарске власти. Београд је, такође, током XIV века био под управом мачванских банова.⁴¹ Пошто је угарско упориште на

³⁸ B. Milleker, *nav. delo*, str. 57; *Történelmi atlasz*, Budapest, 1961, str. 12–13.

³⁹ P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 12/1, Novi Sad, 1969, str. 107; M. Спремић, *Десџоу Бурађ*, стр. 207. С друге стране, белоцркванско село Кусић обично се идентификује са средњовековним селом Kusaak (Kwzak), које је до 1427. године припадало породици Јанки, а потом породици Нађмихаљи, F. Pesty, *Krassó vármegye története III*, str. 296, 318, 321; D. Csánki, *nav. delo*, str. 104, 112; B. Milleker, *nav. delo*, str. 109; исти, *Историја банајских насеља I*, Вршац, 2004, стр. 93–94; G. Györfy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*, Budapest, 1987, str. 490; A. Крстић, *Из историје средњовековних насеља*, стр. 46.

⁴⁰ J. Калић-Мијушковић, *Београд*, стр. 71, 360, нап. 17; С. Ђирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, стр. 15–16, 18; P. Engel, *Archontológia, I*, str. 27–31, 100–101, 103–105, 114–117, 199, 207–208, 221–222; исти, *The Realm*, str. 134–135, 152.

⁴¹ Краљ Жигмунд је у јесен 1427. године, пошто је преузео Београд од господина Ђурђа Вуковића, вратио град у састав Мачванске бановине, из које је био изузет 1403/4. године, када је предат деспоту Стефану Лазаревићу, A. Крстић, *Београдско*

подручју Браничева било мало, сведено само на тврђаву Голубац, није било могуће формирање, тј. обнављање бановине Кучева и Браничева, која је кратко постојала током осме деценије XIII века.⁴² Због тога је решење нађено у укључивању Голупца у оквире Крашовске жупаније и под власт њених жупана.

Успешност таквог система потврђује чињеница да Срби током читавог периода до Косовске битке нису успели да освоје Голубац. Последњи који је то покушавао био је кнез Лазар у марту 1387. или 1388. године. Из једног прилично нејасног извештаја који је о тој опсади упутио ковински кастелан Дионисије бану Северинске бановине сазнајемо да су Срби опсадним справама нападали како доње, тако и горње делове утврђеног града, и да су причинили приличну штету. Веза Голупца са Угарском преко Дунава била је изгледа одсечена баркама, али је тврђавска посада по свему судећи на крају успела да одбије нападе кнежевих људи.⁴³ Кнез Лазар је у исто време нападао Мачванску бановину, а код Мавра Орбина је забележено да је српски владар после Лајошеве смрти освојио и разорио Београд.⁴⁴ То упућује

иисмо краља Жигмунда грађанима Шојрона (7. новембар 1427. године), Мешовита грађа (Miscellanea) 33, Београд, 2012, стр. 23, 33–34; Ј. Калић–Мијушковић, Београд, стр. 82–84, 101–105, 270.

⁴² У периоду између 1272–1279. године у угарским повељама јављају се банови Кучева и Браничева, као и банови Мачве, Босне, Усоре и Соли. У питању су биле истакнуте личности Угарске, које су у више наврата истовремено вршиле и друге високе дужности (палатина, маистра товарника). Ови банови нестају из дипломатичких извора након 1279. године, када се у улози господарице Мачве и Босне нашла бивша краљица Јелисавета Куманка, удовица краља Стефана V (1270–1272) и мајка новог угарског владара Ладислава IV (1272–1290). За разлику од других, банови Кучева и Браничева се касније не срећу у изворима, а ове области („земље“) убрзо су дошле под власт Дрмана и Куделина, а око 1292. године ушле су у састав државе краља Стефана Драгутина, М. Динић, *Браничево*, стр. 95–96; P. Engel, *The Realm*, стр. 108; J. Мргић, *Северна Босна (13–16. век)*, Београд, 2008, стр. 60; Ђ. Харди, *Господари и банови Оносџираног Срема и Мачве у 13. веку*, Споменица Историјског архива „Срем“ 8, Сремска Митровица, 2009, стр. 74–77; A. Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, Budapest, 2011, стр. 49–53. О положају средњовековног Кучева између Дунава, Космаја, Јасенице и Велике Мораве, в. А. Крстић, *Кучево и Железник у свејлу османских дефџера*, Историјски часопис 49, Београд, 2002, стр. 139–162. О доласку Браничева под српску власт в. А. Узелац, „*Кан*“ *Ногај, краљ Милуџин и српско-џајтарски сукоби крајем 13. века*, Војноисторијски гласник, Београд, 1/2009, стр. 19–23.

⁴³ T. Ortvaу, F. Pesty, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I: 1183–1430*, Poszony, 1896, стр. 299; С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 9–10, 29–30, нап. 8, датује догађај у распон од 1382. до 1389. године. За датовање у 1387. или 1388. годину в. С. Ћирковић, *Косовска биџка у међународном контексту*, Глас САНУ 378, Одељење историјских наука 9, Београд, 1996, стр. 64.

⁴⁴ A. Ipolyi, I. Nagy, D. Véghely, *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VII*, Budapest, 1880, стр. 435; M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, стр. 312; M. Орбин, *Краљевсџво Словена*, Зрењанин, 2006, стр. 94; С. Ћирковић, *Косовска биџка*, стр. 62–64;

на закључак да је српски владалац, помажући угарске побуњенике од 1386/7. до почетка 1389. године, заправо желео да овлада подунавским и посавским тврђавама: Голупцем, Београдом и градовима у Мачви.⁴⁵

Поменуто писмо ковинског кастелана даје додатне податке о месту Голупца у угарском пограничном систему и начину његовог функционисања у овом периоду. Из њега сазнајемо да је голубачка тврђава у то време припадала северинском бану и да су кастелани Голупца били банови људи. Према садржају писма може се, такође, закључити да је и ковински кастелан Доминик био фамилијар северинског бана. Листе угарских заповедника на граници за овај период су непотпуне, тако да не знамо ко су тада били голубачки кастелан и вицекастелани. У то време бановином са центром у Северину, која је представљала угарску пограничну војну организацију која је бранила међе краљевине према Влашкој, Бугарској и Србији, али и служила као основа за војни притисак на ове земље, управљали су браћа Лошонци – Ладислав (1387) и Стефан (1387–1388). Њих двојица били су у исто време и тамишки и чанадски жупани и хрватски, односно славонски банови.⁴⁶ Није познато да ли су они у том кратком периоду док су се налазили на дужности северинских банова држали и управу Ковинском и Крашовском жупанијом. Нешто касније, у јесен 1389. године, ковински и крашовски жупан био је Стефан Корођи. Истовремено, на положају северинског бана од 1388. до 1390. године налазио се Јован Каплаи.⁴⁷ Можда је управо он, а не један од Лошонција, био северински бан коме је из Ковина упућено писмо о Лазаревој опсади Голупца. У сваком случају, и поред недоумица које оставља ретка и фрагментарна изворна грађа, јасно је да је Голубац и даље био чврсто укључен у угарски војноадминистративни систем у Подунављу и да је одбрана на јужним угарским границама била координисана међу тамошњим заповедницима.

Кнежев неуспех код Голупца ипак није осигурао угарску власт над овом важном подунавском тврђавом, јер је током борби Угара са

J. Калић, *Срби у њозном средњем веку*, Београд, 2001, стр. 35; Б. Стојковски, *нав. дело*, стр. 229–231.

⁴⁵ Притиснут с југа великом османском претњом, а са севера војним походом Жигмунда Луксембуршког предузетим у марту 1389. године, кнез Лазар је био приморан на измирење са краљем. Уз посредовање свог зета Николе Горјанског Млађег, српски владар је пред крај живота поново морао да призна врховну власт угарске круне, I. Nagy, F. Deák, Gy. Nagy, *Hazai oklevéltár 1234–1536*, Budapest, 1879, str. 321–322; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka 15. stoljeća*, Starine JAZU 39, Zagreb, 1938, str. 279; С. Ћирковић, *Косовска бијка*, стр. 64; J. Калић, *Десиој Сџефан и Никола II Горјански*, Истраживања 16, Нови Сад, 2005, стр. 97.

⁴⁶ P. Engel, *Archontológia, I*, str. 32.

⁴⁷ *Isto*, str. 32, 139, 44.

Османлијама и њиховим српским вазалима и савезницима почетком последње деценије XIV столећа голубачки град у неком тренутку доспео у руке Турака. Иако се краљ Жигмунд Луксембуршки никада није одрекао својих права на ово важно утврђење,⁴⁸ које је до 1458. године по два пута прелазило у српске и турске руке,⁴⁹ и иако је и сам неуспешно покушавао да га освоји (вероватно) 1392. и 1428. године, Угри више никада нису повратили Голубац.⁵⁰

Aleksandar Krstić

THE ROLE AND THE PLACE OF THE GOLUBAC FORTRESS IN
THE MILITARY-ADMINISTRATIVE SYSTEM ON THE SOUTHERN
HUNGARIAN BORDER DURING THE 14th CENTURY

S u m m a r y

The fortress of Golubac at the Danube was under the Hungarian rule from its first mention in the preserved sources (1335) until the last decade of the 14th century, when it passed into the hands of the Ottomans at some point in the period that followed the Battle of Kosovo (1389). Based on the data from the Hungarian archival material, which have largely been unknown

⁴⁸ Споразумом у Тати из маја 1426. године Жигмунд Луксембуршки је тражио да му Голубац буде враћен после смрти деспота Стефана, G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/6*, Budaе, 1844, str. 809–813; *ИСН II*, стр. 215 (Ј. Калић); С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 13; М. Спремић, *Десиојџ Ђурађ*, стр. 70–71; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи, или када је и како Београд њредаји Угрима 1427. године?*, Историјски часопис 61, Београд, 2012, стр. 116–117, 121–126. Ј. Радонић, *Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од 13. до 16. века*, Глас СКА 187, Београд, 1941, стр. 178, 184, сумњао је у веродостојност овог уговора, који је сачуван у препису из друге половине XVI века.

⁴⁹ Голубац је доспео под власт деспота Стефана пре 1410. године, а после Деспотове смрти војвода Јеремија је у јесен 1427. године предао град Османлијама. Враћен је деспоту Ђурађу после обнове српске државе у августу 1444. године, да би га посада коначно предала Махмуд-паши Анђеловићу у августу 1458. године, С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 11–24; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, стр. 31–38, 79–80; А. Крстић, *Пад Србије из угла освајача: Ашикџашазаде и Дурсун-бег*, у: *Пад Српске деспотовине 1459. године*, ур. М. Спремић, Београд, 2011, стр. 303–320; исти, *Краљ Жигмунд у Борчи*, стр. 125–126.

⁵⁰ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402. године*, Историјски гласник 1–2, Београд, 1959, стр. 111–112, 119; М. Динић, *Браничево*, стр. 99–100; С. Ћирковић, *Голубац*, стр. 13–17; М. Спремић, *Десиојџ Ђурађ*, стр. 101, 103–104; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, стр. 30, 33–34.

to the Serbian historiography until recently, it can be concluded that the office of the castellan of Golubac was entrusting to the loyal supporters of the Hungarian king during the rule of Charles I Robert (1301/1308–1342) and Louis I of Anjou (1342–1382). The reign of King Louis was marked by expansionist policy towards the Balkan neighbors of Hungary, and the Serbian-Hungarian rivalry on the Danube and the Sava border was especially intensive during the rule of Serbian Tzar Stefan Dušan (1331–1355). In that period, the counts of the bordering Hungarian Krassó (Caraş) County at the left bank of the Danube also held the office of the castellans of Golubac. The military and administrative connecting of Golubac with the Krassó County and its direct subordination to the count enabled the better provision of the fortress with the human and material resources and increased the efficiency of command in case of war. This was all the more necessary, as Golubac was cut off from its immediate surroundings, which was under the Serbian rule.